

karje. Blizu mu je bil le bog sočutja in ljubezni. Ta problem je tu razpreden v vrsti monologov in dialogov, ki zvene kot deklamacije in seveda tudi kot anahronizem. Razvidno pa je iz vsega tega pisateljčino subjektivno pojmovanje krščanstva kot vere srca in dobrih dejanj. — Za prav tak anahronizem in subjektivnost gre pri vseh mislih, ki kažejo upogljivi slovanski značaj in nagibanje k nemštvu. Za Črtomiroviimi patetičnimi izjavami je čutiti trpko pisateljčino spoznanje, kako blesek tujega še vedno privablja Slovane. Njen pogled ni kot Prešernov uprt v bodočnost, ampak v njen čas.

Za pisateljčino celotno ustvarjanje zlasti od 90-ih let prejšnjega stoletja dalje je značilna izrazita subjektivnost, ki ji je podrejela snov in zaradi nje dostikrat maličila podobo resničnosti. Toda pri »Črtomiru« je šla še dalje. Izpovedati se je mogla le ob življenju, ki ga je sama poznala, sredi katerega je živela, tokrat je šlo pa za čas in za snov, ki sta ji bila tuja. Zato je napisala le fantastično psevdozgodovinsko in psevdoromantično zgodbo, ki se nikakor ne more meriti ne z njeno drobno prozo iz 80-ih let prejšnjega stoletja, pa tudi ne s prozo o koroških Slovencih, ki je sicer umetniško večinoma šibkejša. Prav gotovo se je tega tudi sama zavedala, saj povesti ni uvrstila v svoje Zbrane spise, ampak je ostala pozabljena v zborniku. Obdelava »Črtomira« kaže le, da jo je zgrabila fabula Prešernovega »Krst« in misli o slovanstvu in krščanstvu, ki jih je razširjene in preoblikovane hotela vcepiti na tujo in oddaljeno snov.

Božena Orožen

¹ Pismo G. Preissove Malybrok-Stielerjevi, 22. avgusta 1900 (Literarni arhiv v Pragi).

² (To trditev navaja Artur Závodský v monografiji Gabriela Preissova (Praga 1962) po pismu, ki ga je J. Boreček pisal pisateljici 20. marca 1942.

³ O želji G. Preissove, da bi se Čehi seznanili s Prešernovimi pesmimi, priča tudi pismo J. Borečkega A. Aškercu, ki ga je objavil Jan Petr v članku K otázce Borečkého překladu Prešernových básní do češtiny, Slovanský přehled XLIX, 1963 str. 222—223.

⁴ Ana Řeháková, Zašlé časy. Vzpomínky. Praga 1932. Ana Řeháková, V rodišti Františka Prešerna. Ženské listy 1888, tudi v knjigi Na Slovinsku 1891.

⁵ Minka Govekarjeva, Gabrijela Preissová. Ženski svet 1932.

MEŠKOVA SURKA

V Obiskih Izidorja Cankarja berem v sestavku o Ksaverju Mešku: »Meško je v življenju tak kot v knjigi: mehak, obziren in vljuden. Zdi se, da mu je surka potreba in galantnost dolžnost.« Komentar v Kondorjevi izdaji Obiskov razlaga surko z besedami: »jopa, kočemajka, tu pač duhovski suknjič.«

Beseda surka ima svojo kulturnozgodovinsko in politično preteklost; zato si jo je vredno ogledati od več strani.

Pleteršnik je zapisal v svojem slovarju, da je to hrvaška beseda. Na začetku pojasnjuje surko s slovenskima izrazoma, ki ju ima gori navedeni Kondorjev komentar, za tem pa pravi — in tega gornji komentar ni posnel — da je to neke vrste nacionalnega moškega suknjiča. In Meškovo surko je vsekakor treba razumeti v tem drugem pomenu: bil je to suknjič po hrvaški nacionalni nošnji, po hrvaškem nacionalnem kroju. Med letnico izida Pleteršnikovega slovarja in Cankarjevim obiskom pri Mariji na Zilji je minilo nekako deset let. Razlaga, ki jo daje Pleteršnik, izhaja torej neposredno iz časa, ko je bila beseda še živa in surka ni bilo pozabljeno oblačilo.

Akademski slovar hrvaškega jezika pravi pod besedo surka in surina, da je to neke vrste suknja (torej ne suknjič), in dostavlja: prej obleka stare hrvaške gospode — to je fevdalcev — iz škrlata, pozneje tudi iz sukna, z vrvami, podobno kakor madžarska atila. Češki akademski slovar razlaga besedo, ki se je pri njih uporabljala za poimenovanje dela moške obleke — to je bil suknjič pri sokolskem kroju: suknja, ki se začenja na vrve, del stare hrvaške noše. Slovaški akademski slovar do črke S še ni prišel, pač pa razlaga besedo atila, ki jo omenja zagrebški leksikon: kratka suknja z vrvami, kakor so jo nosili ogrski huzarji in honvedi.

V svojem Razvoju slovenskega narodnega vprašanja navaja Kardelj iz knjige hrvaškega zgodovinarja Horvata (Najnovije doba hrvaške povjesti) odstavek, kjer v opisu ustoličenja bana Jelačića 1848 nadvse jasno izstopa pomen besede surka. Odstavek se glasi: »Jelačić je jahal na belem konju, oblečen v blestečo narodno obleko, kakršne ni pred njim nosil še noben ban. Rdeč plašč, bela surka in modre hlače, na glavi pa rdeča čepica z ilirskim grbom! Okrog bana je jahalo njegovo spremstvo: sami velikaši, plemiči in vojaški dostojanstveniki.«

Predmet je torej jasen: surka je suknjič ali kratka suknja (morda: polsuknja), pri kateri se ne zapenjajo gumbi v gumbnico, ampak se obe pōli suknje oziroma suknjiča spenjata tako, da se na gumbce natikajo zanke, spletene iz vrvice. Suknjič tega kroja je pri Mešku v prvi objavi Obiskov (DS 1911) jasno razločiti na njegovi fotografiji, kliše v Kondorjevi izdaji pa je zelo zabrisan. Surka je jasno vidna v Šlebingerjevem Albumu slovenskih književnikov na portretih Razlaga (16), Podmilšaka (29), Serneca (33), Zarnika (34), Vošnjaka (34) in samega Meška (78).

Pisatelj mi je (maja 1961) v razgovoru dejal o surki: »Moja surka je ohranjala vrvice za zapenjanje in izvorni ovratnik, drugače je bila dolga in črna, kakor so navadne duhovske suknje. Surke so nekdanj nosili hrvatski ilirci kot znamenje svoje nacionalne in slovanske orientacije. Na Štajersko, ki je nekdanj imela veliko živahnejše stike s Hrvatsko, jo je zanesel Stanko Vraz. Surko so precēj nosili v preteklem stoletju naši kulturni in politični delavci pa študentje. Pomenila je nekako slovansko nošo. Surko sem si dal narediti kot mlad kaplan, jeseni 1898, prej za to ni bilo denarja. Krojiti je surke znal neki krojač v Celovcu, ki jih je delal tudi za hrvatsko gospodo; ta je namreč hodila na Koroško letovat. Nositi tako nošo je tedaj pomenilo nekako nacionalno demonstrirati za slovansko idejo, proti nemški. Tako je na mojo surko gledal tudi moj celovski škof dr. Kahn. Ko sem nekoč bil pri njem v surki, mi je dal sporočiti po svojem kanoniku, mojem prijatelju, velikem Slovencu dr. Einspielerju: »Meško v tej suknji ne sme več priti predme!«

Surka, ki je prišla k nam s Hrvatskega, je bila skorajda nacionalni krog naših mladostvoencev, vendar samo v zgodnji dobi. Portreti, ki jih ima Šlebingerjev album, dobro pričajo, kako so surko nosili že konservativni mladostvoenci, ko so se spogledovali z bleiweisovstvom, slogaštvom in hejslovanstvom. Mlajše pokolenje mladostvoencev se je temu kroju že odpovedalo, ker je postajala noša konservativcev.

Poglejmo, kako nastopa beseda v našem slovstvu!

Janez Trdina ima surko še v popolni časti. V Spominih (I, 186) pravi o mladini 1848: »Mnogo učencev je začelo nositi surke.« Ko v Razodetju, vključenem v Bajke in povesti o Gorjancih (ZD VII, 263 sl.), slika idealno podobo slovenske domovine čez tristo let, tudi ljudi v njej obleče v najčistejšo nacionalno nošo. Zato piše: »Mimo njega so hiteli mnogi po narodno oblečeni ljudje« (264). To narodno obleko zatem naravnost imenuje z našo besedo: »Moški in ženske so nosili dragocene surke« (267). Trdina je Razodetje pisal 1887 ali 1888.

A že pri Janku Kersniku ima surka drugačen pomen, drugačno barvo. Že leta 1873 beremo v Nedeljskih pismih (ZD V, 32): »Gospica moja, ako pogledate v vrste vseh teh kolena brusečih politikarjev v talarju, surki in fraku...« in nadaljuje s sodbo nad to staro gospodo, češ da »se čutijo vzvišene čez nas in kakor sive razvaline iz zatonulih časov nam trobijo minljivost in ničevost našega početja, medtem ko jih same razjeda črv zastarelosti.« Trdinov sodobnik, toda član mlajšega pokolenja, šteje surko že za znamenje zastarelosti in zaostalosti.

Nekako deset let po Trdinovem Razodetju je Ivan Cankar napisal in izdal črtico Literarno izobraženi ljudje (Vinjete, 1899). Tu govori o svojih literarnih nasprotnikih »v surki in irhastih hlačah«, o ljudeh starega časa, ki ne morejo razumeti novih ljudi v slovenskem slovstvu. Lahko da je določno mislil na narodnjaka, slovanskega navdušenca in sokola Gangla in na kmetavzarskega Kodra, a ob njiju si je gotovo predstavljal obče tipe našega kulturnega, pa tudi političnega življenja, »zaprashene mrtvece, ki so se ravnokar izkopali iz stoletnih rdeče obrezanih in v podplate vezanih knjig« (ZS I, 236). Besedo surka je Cankar manj uporabljal kakor pisatelj in publicisti pred njim. Označevala mu je meščanskega, liberalnega politika s poudarkom na »jugoslovanskem« ali vseslovanskem programu. Sodobnejši je bil Cankarju za tak namen izraz cilinder in frak (prim. »Kakšen bi bil šele program v fraku!«).

In tačas je Meško, Cankarjev sodobnik, nosil surko! Sklenimo krog z njim!

V primeri z razvojem v osrednji Sloveniji je politični razvoj na Štajerskem in posebno še na Koroškem zaostajal. V desetletjih od preloma stoletij do prve svetovne vojne, ko je Meško živel in delal na Koroškem, tam v glavnem še ni bilo strankarskega razločevanja. Koroški Slovenci so bili politično enotni, niso tako rekoč nič vedeli za liberalce, klerikalce in socialne demokrate — o tej »za narod pogubni strankarski razcepljenosti« so slišali od drugod. Domala edini slovenski izobraženci so bili tu duhovniki. V teh desetletjih so vnesli v javno življenje nekaj bojevitosti, nekaj nacionalne napadnosti. Nekdanje mrtvilo so skušali premagati zlasti tisti, ki so prišli na Koroško s Štajerskega. Med njimi je bil tudi Meško, a njegov pobratim »Poljančev Cencek« Vinko

Poljanec se je sploh uvrstil med politično vodilne osebnosti na Slovenskem Koroškem. Idejo slovenske nacionalne sloge je podpirala ideja slovanske vzajemnosti, ki je vedno imela najglasnejše in najvnetejše zagovornike med ljudmi naših obrobni pokrajin. Na Koroškem so tedaj misel slovanskega bratovstva krepko podpirali na Koroškem delujoči duhovniki Čehi, ki jih ni bilo malo. (Posebej je zaradi neposredne udeleženi v slovenski literaturi vredno omeniti hotuljskega župnika Franca Štingla: Prezihu je razpiral poglede v izvenslovenski, slovanski svet in v DS prispeval množico informativnih zapiskov o novostih v češkem in slovaškem slovstvu.) Tudi Meško je za svoj narod in posebej za Koroško videl srečno prihodnost v narodni enotnosti in v širokem slovanskem zavetju. Surko, ki je drugod že pomenila zaostalost, nazadnjaštvo, sebično samozvanstvo in lažno hejslovanstvo, to surko je Meško nosil še s čisto mislijo idealnega slovenskega rodoljuba in slovanskega navdušenca.

* Sestavek je avtor napisal že za 1. štev. JIS, a zaradi pomanjkanja prostora ni prišel na vrsto. Medtem je Ksaver Meško umrl. Spomnili se ga bomo v prihodnji številki.

Viktor Smolej

ZAPISKA O JEZIKOVNI VZGOJI IN METODI JEZIKOVNEGA POUKA

I.

Kadar ocenjujemo jezikovno usposobljenost kakega človeka, bodisi govorno ali pismeno, pri tem kot na temeljno komponento mislimo tudi na besedni zaklad, s katerim razpolaga in ki ga označujemo navadno z atributi skromen, reven, bogat, razvit ipd.

Za vsebinski razmah in kvaliteto poglobitev besednega zaklada je izrednega pomena osnovnošolsko obdobje. V tem času se otrok močno telesno in duševno razvije, kar mu omogoča, da se v razširjenem življenjskem okolju znajde in se vanj vključuje, a šola mu organizirano odkriva nova in nova področja in ga postopno uvaja v dotlej popolnoma neznanе mu svetove, pri čemer se opira na lahko izdatno pomoč sodobnih množičnih informacijskih sredstev, kot so tisk, radio, televizija in film.

Jasno je, a se vzporedno z vsem tem dogajanjem pomembno bogati in pestri prav besedni zaklad, a hkrati je pa res tudi obratno, da lahko slabo in pomanjkljivo usvajanje ustreznega izraza občutno zavre samo razumevanje življenjskih pojavov in okrni vednost o svetu. Za nezadosten napredek in neustrezen uspeh v tem pogledu je vzrokov več, navadno pa manj mislimo na tele:

- ni nam dosti znano, kolikšen in kakšen je povprečni besedni fond otrok ob vstopu v šolo in kako se razlikuje glede na okolje;
- nimamo skoro nikakih norm za načrtno postopno rast besedišča z ozirom na sodobne potrebe in zmogljivost učencev;
- zato tudi nimamo niti učbenikov, ki bi ta za uspešno delo temeljna načela smotno upoštevali in izvajali.

Vsaj približno zadovoljliva rešitev teh vprašanj seveda nikakor ni lahka in preprosta, ker gre za izredno zapleten in občutljiv kompleks, ki bi zahteval dolgotrajnih obsežnih raziskav in temeljitega študija, a bi končni rezultat vendarle ne mogel biti čisto trden. Saj med drugim ne moremo niti približno preценiti za rast besednega zaklada tako pomembnega faktorja, kot je npr. vpliv izvenšolskega okolja.

Če te stvari dobro premislimo, moramo torej priznati, da je naše prizadevanje za rast besedišča med osnovnim šolanjem kar precej naključno namesto preiščljeno načrtno in ustrezni so seveda dostikrat uspehi ali neuspehi. Včasih se začudimo, ko učenci za naše pojme njim nov in težak izraz že poznajo, drugič pa še malo bolj, ko ne vedo za kakšno povsem preprosto (za nas) ali pogosto rabljeno besedo ali si jo napačno razlagajo. Nadalje je treba upoštevati še precejšnje razločke med aktivnim in pasivnim besednim fondom, obenem pa tudi, da učenci posamezne izraze večkrat le golo spominsko reproducirajo (največ razne tujke s predmetnih področij), ne da bi jim bila vsebina kakorkoli jasna ali pa jim pripisujejo celo čisto drug pomen. Takih primerov ni ravno malo in to je potem res — verbalizem, bolje: papagajstvo.